

Sándor János

Az elfeledett Somogyi László karmester életútja Budapesttől Genfig

„...Zene,
te, Mindenségé, édes üteme
a fájdalomnak, Varázsfuvola,
varázsjáték, te, tündér mámora
hitnek, reménynek [...],
s a szívben nyugalom...”

– írta Szabó Lőrinc, *Mozart hallgatása közben* című versében. Talán ugyanezt érezhette kortársa, egy budapesti fiatalember is, aki az 1920-as évek derekán eldöntötte: a zenének szenteli életét. S jól tette, mert hősöm, **Somogyi László** életében mindig a muzsika adott hitet, reményt és nyugalmat.

Somogyi László 1907. június 25-én Budapesten született, jómódú család gyermekeként. Édesapja, Somogyi (Spitzer) László orvos volt, édesanyja Kohn Berta. A felnövekvő gyermeket gazdag kulturális környezet vette körül. Már egészen fiatalon ismerkedett az irodalommal, a képzőművészettel és – ami majd később egész életét meghatározta, – a zeneművészettel. Hegedülni tanult, és nem volt kétség afelől, hogy a középiskolát befejezve majd a Királyi Zeneakadémia hallgatója lesz.

Valóban, a nagyhírű zenei intézmény hegedű tanszakán folytatta tanulmányait, s miután lediplomázott, 1932-től a Budapesti Hangversenyzenekar hegedűse lett. 1933-ban megnősült. Október 24-én feleségül vette Laub Jakab leányát, Júliát. A házasságból két fiúgyermek született. Miközben zenekari feladatait végezte, a Zeneakadémiával sem szakadt meg kapcsolata. Mivel tudni akarta, hogyan születik egy zenemű, ezért elvégezte Kodály Zoltán zeneszerzőkurzusát is. Ez közelebb vitte óhajtott céljához – a karmesteri pulpitushoz! A hozzávezető út utolsó lépését 1935-ben tette meg. Kilépett a Hangversenyzenekarból, és Brüsszelbe utazott, hogy részt vegyen a világhírű Hermann Scherchen karmesterkurzusán.

A német származású Hermann Scherchen (1891–1966), Hitler hatalomra jutása után, 1933-ban hagyta el Berlint és új hazájának Belgiumot választotta. Az eredetileg kitűnő hegedűművész zenetudósként úttörő elméletet dolgozott ki a zeneértelmezés és a zenei tartalom feltárása terén.

E teóriák megismerése hatalmas lökést adott Somogyi karmesterré válásához. Scherchenhez, aki 1939-ben, a háború kitörésekor tovább menekült Genfben, egy érdekes, magyar vonatkozású tett is fűződik. A második világháború idején szintén Genfben élt Radó Sándor (1899–1981) magyar kartográfus, aki *Dóra* fedőnévvel a szovjet hírszerzés egyik legsikeresebb ügynöke volt. Amikor a Gestapo már-már a nyomára jutott, Scherchen bújtatta őt lakásán a győzelem napjáig. A történethez tartozik, hogy Radó a háború befejeztével Moszkvába ment, ám kitüntetés helyett a Lubjanka börtöne várta, ahol megkínózták és kettős ügynökséggel vádolták. Csak Sztálin halála után szabadult. Rehabilitálása után hazajött Magyarországra, és haláláig térképészettel foglalkozott.

De térjünk vissza Somogyi Lászlóhoz. Brüsszelből visszatérve, először 1936-ban vette kezébe a karmesteri pálcát. Már karmesteri pályája kezdetén hitet tett Bartók Béla mellett, és műsorára tűzte *Tánc szvitjét*. 1938. március 6-i koncertjén pedig, Bach: *d-moll*

zongoraversenyének szólistájául Bartókot választotta, aki utóbb így írt Somogyiról: „magas színvonalon győzött meg előadásának mind szabatoságával és kiegyensúlyozottságával, mind művészi elképzelésével.”¹

Ám Somogyi nem sokáig állhatott a karmesteri dobogón. 1939-ben a második zsidótörvény letaszította onnan. Ő azonban hitt elhivatottságában, és megtalálta az egyetlen lehetséges utat, mely oly sokaknak reményt nyújtott az elkövetkező vészterhes időben is. Az OMIKE² keretein belül megalakította a Goldmark Zenekart. Az OMIKE Művész Akcióban nemcsak az általa szervezett zenekar vett részt, hanem származásuk miatt színpadról letiltott színészek, operaénekesek, hangszeres szólisták is, akik ott rendszeresen előadásokat tartottak. Somogyi öt év alatt – amíg a Goldmark Zenekar élén állt – sokirányú tevékenységet folytatott. Hangversenyeket szervezett, vezényelt, operát tanított be, prózai előadásokhoz kísérőzenét komponált, és ami a legfontosabb, Mozart, Haydn, Verdi, Beethoven és mások zenéjének tolmácsolásával hitet tett a humanizmus mellett a vérzivataros időben.

Idézzünk fel most néhány nevéhez fűződő zenei eseményt.³ Első fellépésére újonnan alakított zenekara élén, 1939 novemberében a Hollán utcai kultúrteremben került sor egy nagyszerű hangverseny keretében. Operai karmesterként 1940 decemberében debütált. A közelgő Mozart-év alkalmából – zenei irányításával – a *Varázsfuvolat* mutatták be. Külön érdekessége volt a bemutatónak – mint azt a Magyar Zsidó Levéltárból tudjuk –, hogy az előadás színpadképeit Somogyi László készítette. Az alapos felkészültséget igénylő opera főszerepeit Ernszter Dezső, Lendvay Andor, Ney Dávid és Spiegel Anni énekelték.⁴ Az előadásról nagy elismeréssel írt a kritika. „Az OMIKE zenei produkcióinak koronája volt a Varázsfuvola e heti előadása. Rengeteg zenész, énekes és színészi munka vitte diadalra ezt az előadást Somogyi László karmester irányításával.”⁵

Ő dirigálta Donizetti operáját, a *Don Pasqualét* is, melynek bemutatójához egy bizarr történet fűződik. A kulturális egyesületben zongorakísérőként működött Fischer Sándor (1900–1995), a nemzetközi hírű Fischer Iván és Fischer Ádám karmesterek édesapja is. A szó most az övé: „...1942-ben munkaszolgálatra hívtak be, mielőtt bevonultam volna, Somogyi László, az OMIKE tehetséges karmestere [...] átadta nekem a Don Pasquale című opera eredeti szövegvérvét, hogy fordítsam le, elő akarják adni.”⁶ Fischer a librettót magával vitte Sátoraljaújhelyre, ahol munkaszolgálatos volt, lefordította, majd visszaküldte Pestre. Így került azután az ő fordításában, Somogyi vezényletével, bemutatásra az opera.

Különösen sikeresek voltak Somogyi hangversenyei. 1943-ban egy koncertje után így írt róla a Népszava: „Karmesteri képességeit többször méltattuk már a törekvésének és tehetségének kijáró figyelemmel. Művészi komolyság és felelősségérzet biztos mesterségbeli tudással párosul nála. Ezúttal Mozart Kis éji zenéjét hallottuk vezénylete alatt, rendkívül izléses és hangulatos előadásban, színesen és kifejezően hangzott el ezután Debussy Egy faun délutánja.”⁷ E pár esemény, történet, bírálat csupán halvány visszfénye a jobb világba vetett hitet és a túlélés reményét sugárzó, öt éves művészi tevékenységnek.⁸

¹Idézi: [Bónis Ferenc: Emlékesillámok Somogyi László karmesterről. Magyar Szemle, Új Folyam XXIV. 3-4. szám.](#) [2021. 05. 13.]

²Országos Magyar Izraelita Kulturális Egyesület

³A felsorolás forrása Füzesi Róbert: *Színház az árnyékban* c. könyve, Budapest, Kolibri Kiadó, 1990.

⁴Lendvay Andor 1924-ben, 23 évesen a Szegedi Városi Színházban kezdte Operaházig ívelő pályafutását Leopold Andor néven. Spiegel Anni 1964 és 1969 között a Szegedi Nemzeti Színház énekmestere volt.

⁵Idézi: *Színház az árnyékban* 59. p.

⁶Idézi: *Színház az árnyékban* 23. p.

⁷Idézi: *Színház az árnyékban* 11. p.

⁸A túlélés érdekében Somogyi egy személyes lépést is tett, kikeresztelkedett. A Budapesti Kelenföldi Szent Gellért plébánián az áttértek anyakönyvében 838-as szám alatt, 1944. július 12-i dátummal szerepel a neve – ez a

1945-ben új korszak kezdődött Somogyi életében. Februárban a front átvonult a rommá lőtt Budapesten, s az emberek előbújtak a légoltalmi pincék sötétjéből a fényre. Messziről még hallatszott az ágyúk dörgése, amikor Somogyi már kezébe vette a dirigensi pálcát, és hangversenyt vezényelt a lövedékektől sebzett Magyar Színházban. Később is mindig az elsők között volt a háború utáni zenei élet újraindításában. Látványos, gyors eredményeket ért el, hiszen 1945 ősztől már Budapest Székesfőváros Szimfonikus Zenekarának egyik karmestere. A másik karmester a vele egyidős Ferencsik János (1907–1984). Ám ahogy két dudás nem fért meg egy csárdában, úgy a két talentumos dirigens sem fért meg egy zenekarnál. Kettőjük közös zenei útja hamar elvált. Ferencsik az Operaházhoz távozott, Somogyi 1950-ig a zenekar vezető karmestere maradt. 1949-ben a Zeneakadémia karmesterképzésének vezetésével bízták meg. Első lépésként új alapokra helyezte a karmesterképzést. Tanítványainak a „Hermann Scherchen-metódus” maga által továbbfejlesztett változatát oktatta, amit hamarosan „Somogyi-módszernek” neveztek el. A kifinomult hallású mester teljes odaadást, igényes, lelkiismeretes munkát követelt tanítványaitól. De nemcsak tőlük. Önmagától is. Hihetetlenül jó érzékkel szólaltatta meg a kortárs zeneszerzők műveit. Bartók Béla zenéjének értelmezésében utolérhetetlen volt. A Zeneakadémián fennmaradt „oral history” szerint gyakran előfordult, hogy a tanárok úgy fogadták diákjaikat: „A mai óra elmarad. Lemegyünk a nagyterembe – Somogyi Bartókot próbál!” Keze alól kitűnő zenészek és karmesterek kerültek ki. Tanítványai között volt Lendvay Kamilló, Breitner Tamás, Hidas Frigyes, Lehel György, Lukács Ervin és Oberfrank Géza is.⁹

1951-től a tanítás mellett a Magyar Rádió Szimfonikus Zenekarának vezető karmesteri tisztét is ellátta. Ekkor már az ország zenei életének megkerülhetetlen, meghatározó alakja. Ez magánéletében is látszott. Családjával a Duna partján lévő, Galamb utca 7. szám alatt lakott. Közeli szomszédja volt Gertler Viktor (1901–1969) Kossuth-díjas filmrendező és Magyar Bálint (1910–1992), a Nemzeti Színház főtíkára. Művészeti tevékenysége ekkor már a tanításra és a hangversenyéletre koncentrált. 1945 és 1956 között itthon több mint hétszázszor, külföldön – a szocialista államokban –, közel százszor állt a zenekarok élén. Kora kegyeltje volt, kitüntetésekkel halmozták el. 1951-ben Kossuth-díjat kapott, 1952-ben Érdemes művész, 1955-ben Kiváló művész lett. Mégis korlátok között érezte magát a Rákosi-diktatúra országában. Hiányzott neki a szabadság éltető levegője. Az 1956-os forradalom rövid időre feltépte a vasfüggöny addig zárt ajtaját. Ő élt az alkalommal. Elhagyta az országot.

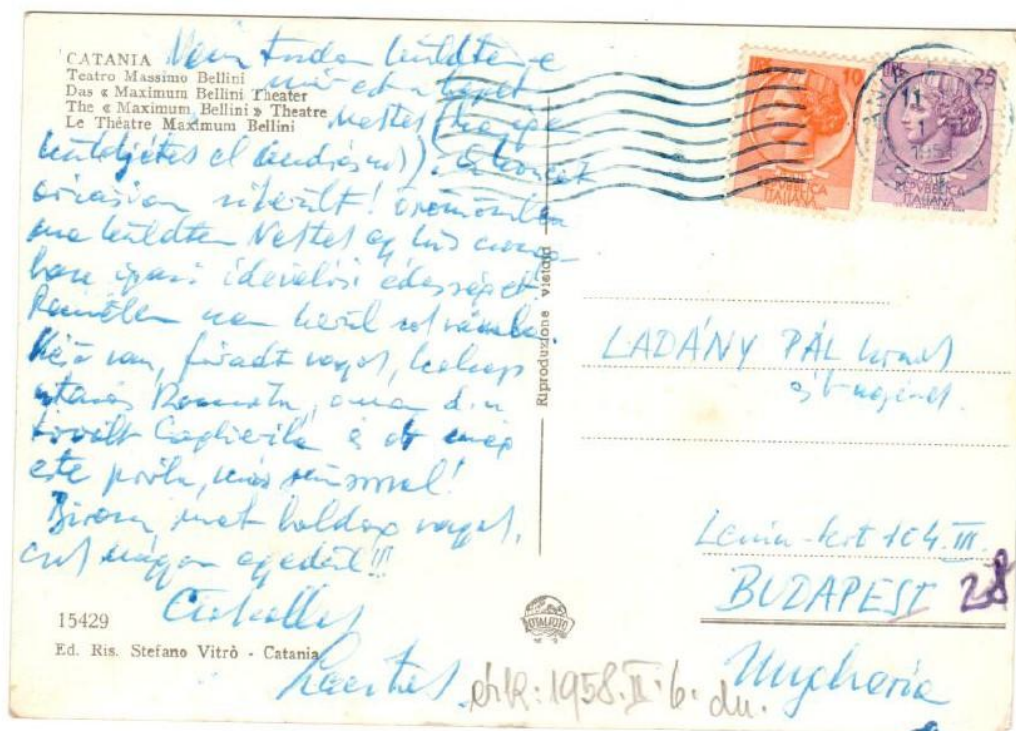
A tehetséges karmester előtt megnyílt Európa. Legalábbis annak nyugati fele, mert most a keletit szakította el tőle az ismét hermetikusan lezáruló vasfüggöny. Koncertezett szinte valamennyi nyugat-európai államban s az otthoniakkal képeslapokra írt üzenetekkel tartotta a kapcsolatot. E sorok írójának birtokába jutott Somogyinak néhány – Olaszországból akkoriban írt – képeslapja. A lapokat – féltve családját a korra oly jellemző megtorlástól –, nem a Galamb utcába, hanem egy Lenin körüti címre küldte és „Laertes”-ként írta alá.

Magányáról vall az 1958. február 6-án, a cataniai Teatro Massimo Bellinit ábrázoló képeslapra írt üzenetének néhány sora. „A koncert óriásian sikerült! Örömben ma küldtem Nektek egy kis csomagban igazi idevalósi édességet. Remélem nem kerül sok vámba. Késő van, fáradt vagyok, holnap utazás [...] Cagliari-ba és ott még este próba. [...] Bírom, mert boldog vagyok, csak nagyon egyedül!!!”

keresztelés napja. Az Egyházhatósági felhatalmazás száma: Vic. Gen. 7207/1944. Vajon valóban kikeresztelkedett, vagy ez csak egy menlevél volt?

⁹Breitner Tamás (1929–1991) a kitűnő szegedi operaénekesnő, Karikó Teréz férje volt. Oberfrank Géza (1936–2015)

a Szegedi Nemzeti Színház zeneigazgatója 1983 és 1989 között.

Somogyi László Ladányi Pálhoz írt képeslapja Cataniából 1958. február 6-án

Magabiztosságáról és a hangversenyein vezényelt művek szerzőiről árulkodik a bolognai Teatro Comunale nézőterét ábrázoló, öt évvel később, 1963. november 27-én feladott képeslap. „A színház most 200 éves és ezt most – tegnap nem kevésbé velem – ünnepelték. (Mozart, Prokofjev és Beethoven IV. volt.) Ma este utazom Siciliába (Cataniába), ahol Weber, Csajkovszkijt csinállok.”

A magabiztosságra meg is volt minden oka. 1961 márciusában egy Houstonban adott sikeres koncerttel az Újvilágban is letette a névjegyét. Ezután az USA több városában is a karmesteri pulpitusra lépett, majd egy dél-amerikai koncertkörutat követően rövid időre visszatért Európába, de zsebében már ott volt a New York állambeli Rochester Symphony Orchestra öt évre szóló zeneigazgatói és karmesteri szerződése.

Munkáját a zenekar élén az 1964–65-ös hangversenyévadban kezdte meg. Személyével az európai klasszikus és modern zene széles választéka jelent meg a rochesteri zenekedvelők előtt. Az együttes székhelyén, ahol évi 15 hangversenyt adtak, három-négy alkalom kivételével ő állt a karmesteri dobogón. Határozott, biztos kezű karmesterként a hazuról hozott „Somogyi-módszert” honosította meg az amerikai zenészek között. Koncertkörútjaikon példás fegyelmet tartott, nem engedte, hogy a körülmények egy parányit is csökkentsék előadásaik színvonalát. Vonzották a kortárs szerzők zeneművei. Tanácsai segítették megszületésüket, pálcája varázsa sikerre vitte azokat. Nem tagadta meg magyarságát. Szívesen tűzött műsorra magyar – különösen Bartók – műveket. Nem volt év, hogy ne lett volna koncertjeinek magyar szólistája. Zeneigazgatásának utolsó, 1968–69-es évadjában három is.

A Rochesteri Filharmonikusok fellépői az 1968–69-es koncertévadban

<p>1 OCT. 10, 1968 László Somogyi Conducting</p> <p>BRAHMS: Symphony No. 3</p> <p>*HANSON: Symphony No. 6</p> <p>BERLIOZ: Three Excerpts from "The Damnation of Faust"</p>	<p>2 OCT. 17, 1968 László Somogyi Conducting Leon Fleisher, Pianist</p> <p>WEBER: Euryanthe Overture</p> <p>*BRITTEN: Diversions for Piano and Orchestra</p> <p>RAVEL: Piano Concerto in D for the Left Hand</p> <p>STRAVINSKY: Suite from "The Firebird"</p>	<p>3 OCT. 31, 1968 László Somogyi Conducting Misha Dichter Pianist</p> <p>*PISTON: Symphonic Prelude (in honor of his 75th birthday)</p> <p>MOZART: Piano Concerto in E flat Major, K. 271</p> <p>BRUCKNER: Symphony No. 3</p>	<p>4 NOV. 7, 1968 László Somogyi Conducting Franco Gulli Violinist</p> <p>BEETHOVEN: "Prometheus" Overture</p> <p>*BARTOK: Concerto for Violin and Orchestra</p> <p>BRAHMS: Symphony No. 4</p>	<p>5 NOV. 21, 1968 László Somogyi Conducting Phyllis Curtin Soprano Sandor Konya Tenor Kenneth Smith Bass</p> <p>*WAGNER: Concert performance of the 1st Act of "The Valkyrie"</p>
<p>6 DEC. 5, 1968 László Somogyi Conducting Jazz Quartet Soloists</p> <p>HANDEL: Concerto Grosso in B Minor, Op. 6, No. 12</p> <p>*SCHULLER: Concerto for Jazz Quartet and Orchestra</p> <p>TCHAIKOVSKY:</p>	<p>7 DEC. 19, 1968 László Somogyi Conducting André Watts Pianist</p> <p>*HAYDN: Symphony No. 90</p> <p>DEBUSSY: Prélude à l'après-midi d'un faune</p> <p>BRAHMS:</p>	<p>8 JAN. 9, 1969 Carlo Zecchi Guest Conductor</p> <p>BERLIOZ: Symphonie Fantastique</p> <p>*MORTARI: Musica per Archi</p> <p>VERDI:</p>	<p>9 JAN. 16, 1969 Samuel Jones Conducting Byron Janis Pianist</p> <p>BRAHMS: Tragic Overture</p> <p>RACHMANINOFF: Piano Concerto No. 3</p> <p>SIBELIUS:</p>	<p>10 JAN. 27, 1969 László Somogyi Conducting Eugene List Pianist</p> <p>*WEBER: Six Pieces for Orchestra, Op. 6</p> <p>CHOPIN: Piano Concerto No. 1</p> <p>SCHUBERT:</p>

A Rochesteri Filharmonikusok műsora az 1968–69-es koncertévadban

Az 1968. november 21-i Wagner-est vendége Kónya Sándor (1923–2002) volt, az olasz és német repertoár világszerte ünnepeelt megszólaltatója. A sarkadi születésű tenorista a világháború végén, Németországban esett amerikai fogságba, ahonnan már nem tért haza. Mivel a pesti Zeneakadémián – mielőtt besorozták – már egy évet elvégzett, Rómába majd Milanóba ment, tovább képezte hangját, és diplomát szerzett. Nagy, szakmai kiugrása 1958-ban Bayreuthban volt Wagner *Lohengrinjének* címszerepében. Fellépésének évében már a Metropolitan Opera énekese. Szülőföldjére csak vendégművészként tért vissza. Ibizán halt meg.

1969. február 20-án Clara Schumann *Piano Concertója* a hangverseny egyik zenedarabja, a debreceni születésű kiváló pianista, Vásáry Tamás¹⁰ előadásában. A csodagyermekként indult művész a pesti Zeneakadémián szerzett diplomát, majd Kodály

¹⁰Vásáry Tamás zongoraművész, karmester (Debrecen, 1933–)

Zoltán tanársegéde lett. 1956-ban ő is a szabadságot választotta. A londoni Royal Festival Hallban aratott, 1961-es sikere óta nyitva áll előtte a világ minden koncertterme. Hazájáé is. Ma már karmesterként és zenepedagógusként tevékenykedik. Svájci állampolgár létére 1993-tól főleg Magyarországon él, de londoni lakos!

Somogyi László 1969. április 10-i búcsúkoncertjén másodikként hangzott el egy Dvořák-mű, a *Koncert csellóra és zenekarra b-moll Op. 140*. Előadója Starker János (1924–2013),

„a cselló koronázatlan királya”. Az orosz szülők Budapesten világra jött fiával az OMIKE-ben találkozott Somogyi. A Goldmark-zenekar csellójátéka volt, majd a háború után az operaház zenekari szólistája lett. 1946-ban azonban váratlanul elhagyta az országot, az Államokba ment, és ott az eltelt évek alatt számos zenekarban erősítette a csellósólamot. Közben a szólójátékra koncentrált. Egyre több sikeres koncertet adott és hamarosan hangszerre legjobb művészként küzdött fel magát. Bloomingtonban nyugszik, ahol évtizedekig vezette az Indiana University csellótanszakát. 2001-ben Budapesten Retkes Attila riporter feltette neki a kérdést: „Miért hagyta el az országot?” A válasz egyetlen mondat volt: „Túl sok nyilast láttam a kommunista pártban.”

Somogyi László a koncertezés mellett zenekarával számos lemezfelvételt is készített. Neves klasszikusok művei és a kortársak új alkotásai mellett olyan különlegességeket is megörökített, mint a vitatott szerzőjű *Toy Symphony*. A hétperces, 1760-as évekből származó alkotás komponistája játéktrombitát, bádogdobot, madárcsalogató sípot, harangjátékot, csengettyűt és más zajkeltő eszközöket alkalmazott hangszerként. Sokáig Joseph Haydn művének tartották, de ma már szerzőként felmerült öccse Michael és Leopold Mozart neve is. Talán ez a kedves zenei játék adta az ötletet a rochesteri Eastman School of Music néhány diákjának egy félresikerült diákcsíny elkövetéséhez. A történetet egy korabeli szemtanú, Joseph Adler örökítette meg.¹¹

„1968. december 19-én egy osztálytársammal részt vettünk a Rochesteri Filharmonikusok koncertjén az Eastman Színházban. Jó helyünk volt, középen, közvetlenül a túlnyúló magasföldszint előtt. Egy Haydn-szimfónia volt a program első darabja.¹² A szimfónia alatt hirtelen mintegy ezer pingponglabda hullott a színpadra, s a labdák örülten pattogtak a zenekar, a karmester, sőt még a nézők fején is. Somogyi maestro kiviharzott a színpadról, mi pedig tátott szájjal néztük az Eastman iskola hallgatóinak félelmetes tréfáját.

Hosszú ideig tartott, amíg a labdákat összeszeddegették, majd Somogyi visszatért a karmesteri dobogóra és így szólt:

– Azt hiszem, Haydn szeretné, ha folytatnánk!

Óriási tapsot kapott. Ezután újra elkezdte a Haydn szimfóniát és a koncert most már zavartalanul folytatódott tovább. Az elkövetők kiléte sosem derült ki...

A hírhedt koncertről a Campus Times és a Rochesteri Demokrata is beszámolt.”

Nem hiszem, hogy az esetnek köze volt ahhoz, hogy Somogyi az 1970-es években elhagyta az Államokat, visszatért Európába és Genfben teremtett otthont magának. Ekkor már elmúlt 60 éves. Még vezényelte gyérülő koncertjeit és tanítást is vállalt Sienában az Accademia Musicale Chigianán. Magyarországra is visszatért. Karmesterkurzust tartott 1979 és 1982 között a szombathelyi Bartók Szemináriumon. Azután elfogytak a koncertek, felesége, barátai meghaltak és ereje is egyre tűnt. Magányosan, elfeledve halt meg 1988. május 20-án.

Milyen ember, milyen művész volt Somogyi László? A kérdésre feleljen tanítványa, karmesterkurzusainak látogatója Hollerung Gábor karmester, a Dohnányi Ernő Szimfonikus Zenekar zeneigazgatója:

¹¹[Rochester Review, Fall 2018 Vol. 81, No 1. Who Ping-Pong'd Papa Haydn?](#) [2021.05.13.]

¹²No. 90 C-dúr szimfónia

„...lenyűgöző tanár volt, aki karmesterek generációit nevelte fel. [...] Elhíresült gyakran modortalanságnak és barátságtalanságnak tűnő hirtelen haragjáról. [...] Egyszerűen megmondta, hogy ezt így kell csinálni, megmagyarázta miért és utána nem volt pardon, ha valaki nem úgy csinálta szörnyű haragra gerjedt. [...] Mindamellett az egyik legnagyobb zenepedagógus volt.”¹³

¹³[Hollerung Gábor: A tébolyult rend. Bartók Béla: Concerto.](#) Olasz Kultúrintézet 2009. november 29. [2021.05.13.]